

שעור

ההשקפה

השקפת חז"ל בעניין החלומות

הקדמה כללית

אחת התופעות השכיחות ביותר בחיינו, ומאידיך המסתוריות והעלומות* ביותר- היא תופעת החלימה.

מאז ומעולם היה נושא החלום מעורר סקרנות ועניין. עוד מימי קדם ייחסו חשיבות רבה לחלום ולסמליו, וכל מלך מינה לו מומחים לפתרון חלומות על תקן קבע. המון העם אף הוא לא התנזר מעיסוק בנושא, והרבה לפקוד פותר חלומות.²

גם בתנ"ך אנו מוצאים חלומות רבים, חלקם אף בעלי משמעות הסטורית. הנה סקירה קצרה:

חלום אבימלך³ שנטל את שרה, חלום יעקב⁴ והסולם, חלום יעקב⁵ והמלאך שהעביר אליו את צאן לבן, חלום לבן⁶ שמוזהר פן יזיק ליעקב, חלומות יוסף⁷ שיעלה לגדולה,

מקורות והערות

א כתב בשו"ת שיבת ציון [סי' נב]: 'דע לך כי עניני החלומות הם דברים מכוסים וסתומים וסיבתם נעלם מעיני בשר ודם וגם יש בהם דברים המתנגדים [הסותרים] זה לזה במקרא ובדברי חז"ל כו'.

ב ר' מסכת ברכות [נה:]: 'אמר רבי בנאה: עשרים וארבעה פותר חלומות היו בירושלים כו'. **ובמדרש הגדול**

[לר"ד עדני, מקץ מא-א] משמע שלפותר החלומות אף הייתה 'חנות' שבה היו מקבלין קהל... **ובספר חסידים** [סי' תמד]: כתב: 'ודע לך כי היו הראשונים מאמינים מאד בדברי חלומות, שהרי לאחר שעשה הקב"ה אות לגדעון בקצה המשענת ובגיזה פעמים, עדיין היה ירא, עד שאמר הקב"ה לגדעון (שופטים ז'): 'ואם ירא אתה לרדת, רד אתה ופורה נערך וגו' ואחר תחזקנה ידיך' ושמע החלום [ויבא גדעון והנה איש מספר לרעהו חלום, ויאמר הנה חלום חלמתי והנה צליל לחם שעורים מתהפך במחנה מדין, ויבא עד האהל ויכהו ויפל ויהפכהו למעלה ונפל האהל. ויען רעהו ויאמר אין זאת בלתי אם חרב גדעון בן יואש איש ישראל, נתן האלקים בידו את מדין ואת כל המחנה] הרי יותר מאמין בחלומות מבאותות':

וב'שם הגדולים' [חלק גדולים מערכת א אות קצט]: '...ומן האמור מפורש דהוון רבוותא קמאי ובתראי זהירי וחיישי בחלומות, ולא עוד אלא אפילו לחלום עובד כוכבים כמבואר במדרשים וכמ"ש מהר"ו זצ"ל במגילת סתריו כ"י כו'.

ג בראשית כ. כתב בספורנו [שם פס' ג] שאצל אבימלך נאמר 'ויבא אלהים אל אבימלך' כשם שנאמר בלבן ובבלעם, ולא נזכר בהם 'זירא אליו' ולא 'מראות אלהים' ולא דבור כמו שנזכר באבות ובשאר הנביאים כאמרו

גם בעלי חיים חולמים?

היות ודי קשה לקבל על כך תשובה ברורה מבעלי החיים עצמם, לא נותר אלא לנסות ולשער על פי תופעות פיזיולוגיות המתרחשות בעת שינתם.

יש הסוברים^ט שגם בעלי החיים חולמים. הם מוכיחים זאת מנביחות הכלבים בעת השינה, או משינוי בקצב נשימתם, אין זאת אלא שראה הכלב דבר מה בחלומו, והוא שהוציאו משלוותו...

מאיך יש החולקים^י על קביעה זו בטענה שהנביחות נובעות מתוך הרגלם בעת היקיצה.

לחלום כיהודי

משכיל אחד קינטר פעם את הרבי מקוצק:
 מובא במסכת ברכות [נו:]: 'הרואה פיל
 בחלום פלאות נעשות לו, הרואה הדס
 בחלום נכסים מצליחים לו'. והנה ראיתי פיל
 בחלומי וראיתי הדס – ופלאות לא נעשו לי
 ונכסי אינם מצליחים לי...
 השיבו הרבי מקוצק: מי שאוכל כיהודי
 ושותה כיהודי וישן כיהודי וחי כיהודי –
 חולם כיהודי, ואילו אתה זולל כגוי, סובא
 כגוי ישן כגוי וחי כגוי – רצונך שפתרון
 חלומך יהיה כיהודי?...

[מאוצר המחשבה של החסידות]

מקורות והערות

לט פתרו"ח [ח"ב ש"ב פ"ב נתח א'] בשם הפילוסוף אבן סינא בשם אריסטו שהוכיח מהנביחה, צידה לדרך [מא' א' כלל א' פמ"א], ספר הברית [שם] שהוכיח מקצב הנשימה, ר' צדוק הכהן מלובלין בספרו דובר צדק [אות ד].
במחקרים שנעשו בשנים האחרונות טוענים החוקרים שהכלבים אכן חולמים, ושחלומותיהם נסובים על עצמות... טענתם מתבססת על אלקטרודות שחוברו למוחם של הכלבים בעת השינה. הפולסים החשמליים שנתקבלו היו זהים לפולסים המתקבלים בעת שהכלבים אוכלים עצמות.
מ נשמת חיים [שם], וכן דעת הפתרו"ח עצמו [שם], והוסיף שאין ספק שהתינוקות אינם חולמין. וצ"ב מה הוא מגדיר כ'תינוקות', שהרי רואים אנו ילדים כבני שנה ומעלה מתעוררים בבהלה ובוכים מתוך חלום מבהיל שראו. וע"ע בפרק העוסק בחלום שע"י מלאך בהערה נז לגבי חלומות הנערים.

הקדמה כוללת בענין השדים ומהותם

בטרם נבאר כוונת חז"ל באמרם 'חלום שעל ידי שד', ש'ומה עלינו להבין תחילה מה הם 'שדים', כיצד נוצרו, ומהו תפקידם בעולם. לכך ייחדנו את הפרק הבא.

על קיום השדים הושמענו כבר בתורה-

וַיִּבְחַו לְשָׂדִים לֹא אֱלֹהִים, אֱלֹהִים לֹא יִדְעוּם. חֲדָשִׁים מִקְרֵב בָּאוּ, לֹא שְׁעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם:

[דברים לב-יז]

מקור שמם

יצורים אלה נקראו 'שדים' על שם **שודדים** דעת האדם^א. או מפני שמשכנסים במקום **שדוד** כגון במדבר ובחורבות. או בעבור שמשכנס במקום **שדות**^ב.

מצאנו את השדים במקרא תחת שם נוסף^ג:

וְלֹא יִבְחַו עוֹד אֶת זְבַחֵיהֶם לְשַׁעִירִים אֲשֶׁר הֵם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם וְגו':

[ויקרא יז-ז]

מקורות והערות

א ראב"ע תהלים קו-לו. חזקוני דברים לב-יז.

ב רמב"ן ויקרא יז-ז. מו"נ ח"ג פרק מו. וכ"כ התוס' [סנהדרין מד. מגילה ג.]. שבשדות ובהרים מקום שאין בני אדם מצויין שכיחי שם שדים אפי' ביום, ובעיר אין לחשוש אפי' בלילה. והקשה המהרא"ל צונץ [שור"ת משיבת נפש סי' לה] והרי הגמ' אומרת [ברכות ו.] 'וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא' [שמקיפין אותנו]? וכתב לחלק שאותן השדים המתעים בני"א אינם מצויים בעיר.

ג חסד לאברהם [למקובל ר' אברהם אזולאי ה"א ש"ל- ת"ד, אבי זקנו של החיד"א] מעין ז נהר טז בשם י"מ.

טעם נוסף לשם שדים הובא **בשער הכוונות** [דרושי חג הסוכות דרוש ז] שכתב: בזה תבין למה נקראו כלשון 'שדים' והטעם הוא כי אין בהם רק הצלם והצל העליון שהם דכורין כנד' והם אהי"ה דיודי"ן [ר"ל במילוי יודי"ן] ואהי"ה דאלפי"ן [במילוי אלפי"ן] שהם [בגימטריא-] קס"א וקמ"ג ושניהם בגי' ש"ד ולכן נקרא 'שדים'.

ד וכן בפסוק [ישעיה יג-כא]: 'ושַׁעִירִים יִקְדוּ שָׁם'. ונזכרו בעוד מקומות במקרא [במדבר פרק כג-כב] 'פְּחוּעַת קָאֵם לֹא אֲחֻז' [גיטין דף סח: ועוד] 'כתועפות אלו מלאכי השרת **ראם** אלו השדים': ובאר המהר"ל [גור אריה במדבר כג-כב] שהשד נקרא 'ראם' על שם גבהותו ורוממותו.

ועוד נזכרו בשמותיהם בפסוק [דברים לב-כד]: 'מִזֵּי קָעַב וּלְחָמִי קֶשֶׁף וְקָטַב מְרִירִי וְגו' ואחז"ל [פסחים דף קיא: . במדב"ר יב, מדרש תהלים מד' צא] **קטב מרירי**- שם של שד. ועליו אמרו **במדרש** [במדב"ר יב]: 'ואינו שולט לא בצל ולא בחמה אלא בין הצל לחמה. ראשו דומה לעגל, וקרן אחד יוצאה בתוך מצחו, והוא מתגלגל ככד. א"ר הונא בשם ר' יוסף 'קטב מרירי' עשוי קליפין קליפין, שערות שערות, עינים עינים. א"ר שמעון בן לקיש ועין אחת קבועה לו בלבו וכל מי שהוא רואה אותו אין לו חיים מעולם בין אדם בין בהמה. וכל מי שהוא רואה אותו נופל ומת. ומרירי שולט משבעה עשר בתמוז ועד תשעה באב. ומשום כך **נפסק בשו"ע** [סי' תקנא סע' יח] 'צריך ליהזר מ"ז בתמוז עד ט' באב שלא לילך יחידי מד' שעות עד ט' שעות משום שבהם קטב מרירי שולט ולא יכו התלמידים בימים ההם' [ועיי'ש **בכה"ל** שע"פ המבואר בפסחים קי"א: יותר יש ליהזר מחד בתמוז עד שיתסר דודאי שכיחי. פתחי עולם].

חלום שעל ידי שד

לאחר שביארנו את מהות השדים, נבוא לבאר עתה מהו 'חלום שעל ידי שד'.
בפרק זה נרצה להבין מהו חלום שעל ידי שד, האם כל דברי השד שקר, כיצד נוצר
הקשר בינו לבין החולם, והאם 'שד' משמעותו כפשוטו?
**תחילה נפתח בדברי הזהר^א שעוסק בהרחבה בעניין החלומות שמקורם בשדים,
וחושף טפח מהמתרחש בעת השינה:**

אמר רבי שמעון בר יוחאי: למדנו שיש אדם שזוכה ב'נשמה'. ויש מי שזכה ב'רוח'.
ויש מי שלא זכה אלא ב'נפש'.
מי שלא השיג אלא מדריגת הנפש [שהוא הרובד הרוחני הנמוך ביותר] ולא נתעלה יותר^ב
במדריגתו הרוחנית לזכות ברוח ונשמה, הרי הוא מתדבק בצד הטומאה, וכשהוא
ישן באין אותן צדדים רעים [-שדים ורוחות רעות] ומתדבקים בו, ומודיעים לו בחלום
מהוויות העולם.

מקורות והערות

א זהר ח"ג כה. וע"ע כפ' לך לך דף פג.
ב בשער הגלגולים [הקדמה ב] למהרח"ו מבואר הדבר ביתר הרחבה, וזה לשונו:
'בסדר כניסת הנר"ן [-נפש רוח נשמה] באדם, בתחלת גלגוליהם בפעם הראשונה החדשה [פירוש: בראשית ירידתה
לעולם, להבדיל מנפש 'ישנה' שכבר הייתה כאן פעם, ושבה לתקן]. הנה בעת שנוולד גוף האדם ויוצא לאויר העולם,
נכנסת בו הנפש שלו, ואם יוכשרו מעשיו, יזכה ויכנס בו הרוח בתשלום [-כשישלמו] שנת השלש עשרה שאז נקרא
איש גמור כנודע. ואם יוכשרו עוד מעשיו מאז ואילך, נכנסת בו הנשמה בתשלום שנת העשרים, כנזכר בסבא
דמשפטים. אבל אם לא תקן את הרוח לגמרי, לא תכנס בו הנשמה, ויהיו בו נפש ורוח בלבד. וכן אם לא תקן את
הנפש לגמרי, אין בו רק נפש בלבד, וישאר מבלי רוח ונשמה, וישארו הרוח והנשמה באתר ידוע לקב"ה, ותמן
אודמן דוכתייהו לכל חד וחד מנהוין: ועי"ש בהמשך דבריו שכל זאת בירידה הראשונה של הנפש לעוה"ז, אולם
אם כבר הייתה הנפש פעם אחת בעוה"ז, לא תתווסף הרוח אל הנפש גם אם תתוקן הנפש, אלא בבוא עתו ימות
האדם, ושוב תרד הרוח על מנת להתתקן, וכן בנשמה, אא"כ בדוחק גדול עי"ש.

בסיכום פרק זה ניתן לומר שרוב¹⁰ החלומות שאנו חולמין מקורם בשד, וחלום הבא ע"י שד הינו שקרי ברובו או כולו, ואף חלקו האמיתי נוגע רק לתקופה הקרובה, ולכן אין צורך לחוש להם.

חלומות שוא ידברון...

סיפר הגאון ר' חיים קנייבסקי שליט"א:
 היה יהודי שהתפלל אצל החזו"א, ושאל פעם את אבא [הסטייפלר] זצ"ל הרי כתוב "חלומות שוא ידברון", והנה אני חלמתי שאחי מת, ולאחר זמן התברר ונודע לי שאכן בדיוק באותו לילה הוא נפטר!
 השיבו אבא ז"ל: הרי הדבר דומה למה שאומרים על אחד שהוא 'שקרן', וכי פירוש הדבר שאינו מדבר אף פעם אמת? וכשהוא אומר שהוא רעב ורוצה לאכול, האם גם אז הוא משקר?
 אלא כוונת הדברים היא שאדם זה רגיל לשקר, ומכל מקום יתכן שידבר פעם אמת, כך גם כאן, 'חלומות שוא ידברון' ואי אפשר לסמוך עליהם, אבל בוודאי יתכן שיש בהם פעם אמת!
 [דרך שיחה עמ' קעו]

מקורות והערות

הרמב"ם באגרת התחיה בשם מדרש וז"ל: 'כשבאו אל פנחס להרגו פרחו נשמתו ונשאר כמת והניחוהו ונפשות נדב ואביהו שהי' עדיין משוטטות שם הי' ראוי שלא ימות עוד' ע"ש, הרי יש להוכיח מזה דהי' מצוי להרמב"ם ז"ל גם מגלת סתרים מכתבי זוה"ק דהרי כלשון הזה איתא להדיא שם ר"פ פנחס כו'. [וע"ע בשער הגלגולים הקדמה ל"ו ומש"כ ע"ז בשם הגדולים שם].
סג כתב ב'כתר ראש' [סע' סא. לר' אשר הכהן תלמיד הגר"ח מוולז'ין] בשם הגר"ח שאמר שממקום שמסתיימת הפילוסופיה- מתחילה חכמת הקבלה, וממקום שמסתיימת קבלת הרמ"ק- מתחילה קבלת הארז"ל.
טז ביחס לחלום שע"י מלאך שהוא מיעוט, להוציא החלומות שמהרהורי ליבו- שהם רובא דרובא.
 ועי' במהרש"א בביאור דברי הגמ' [ברכות דף י:]: 'אמר רבי חנן: אפילו בעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת - אל ימנע עצמו מן הרחמים, שנאמר: [קהלת ה'] כי ברב חלומות והבלים ודברים הרבה כי את האלהים ירא'. שאף שרוב חלומות ע"י שד ובהם 'הבלים הרבה' ולכך אם יאמרו לו בחלום שלמחר ימות- אין לו להאמין, מכל מקום 'את האלוקים ירא' ועליך לחוש למיעוט חלומות הצודקים שעל ידי מלאך ושמא חלילה חלום אמיתי הוא, ולכן 'את האלוקים ירא' ואל ימנע עצמו מלבקש רחמים מהשי"ת.

חלום שעל ידי מלאך

ב"פתיחה לפרקים חלום שע"י מלאך וחלום שע"י שד" (לעיל עמ' 13) התוודענו לדברי הגמרא המחלקת בין 'חלום הבא על ידי מלאך' שהוא חלום אמיתי, ליחלום הבא על ידי שד" שהינו חלום שקרי.

בפרק זה נרצה להתמקד בביאור דברי חז"ל 'חלום שעל ידי מלאך'.

נפתח תחילה בדברי הרמח"ל:

'אמנם חקק הבורא יתברך עוד, שהנפש העליונה תנתק קצת בעת השינה מקישוריה הגופניים, וחלקים ממנה, דהיינו עד הרוח, יהיו מתעלים ומתנתקים מן הגוף. ורק החלק

מקורות והערות

א דרך ה' [ח"ג פ"א] בענין הנפש ופעולותיה, מצוטט בשינויי לשון קלים. וע"ע בספר צוואת הריב"ש (לבעש"ט, פרק הנהגות ישרות).

ב עי' מאידך במדרש [בר"ר פי"ד] מובא 'חמשה שמות נקראו לה נפש רוח נשמה כו' ובשעה שאדם ישן נשמה עולה כו'. וכן **במדרש תהלים** [מזמור יא] 'הנשמה דומה כמיץ חגב בעל כנפים, ושלשלת קשורה ברגלו, ותלויה בחוט השדרה [-של האדם], וכשאדם ישן יוצאה נשמתו ומשוטטת בעולם, והן הן החלומות שאדם רואה'. ו**באוצר המדרשים** [עמ' תו, צוטט גם ברוקח בפ"י לסיפור-בנשמת כל חי] 'ב' נשמות יש באדם, רוח ונשמה. הרוח יוצאה ממנו והולכת מסוף העולם ועד סופו והוא רואה בחלום, נשמה היא יושבת בחדרי חדרים דכתיב: 'נר אלהים נשמת אדם חופש כל חדרי בטן', כיון ששניהן יוצאין מן האדם- מיד האדם מת'. והרוקח אף דייק זאת מן הכתוב: 'בידך אפקיד רוחי', ולא אמר 'נשמת'.

ועי' **מאידך בעץ חיים** [שער נ פ"י] שכתב: 'בעת השינה נשאר בגוף נפש המורכבת והצומחת והבהמית ואינו יוצא ממנו רק נפש המדברת הנקרא שכלית'. וע"ע בספה"ג פ' טו. וכן בספר **שושן סודות** [או' לה] כתב שכאשר ישן האדם, נפשו המשכלת יוצאת ממנו והוא נשאר עם נפשו הבהמית.

אך ברמ"ק [אור יקר, ויקהל סי' ה'] **ובמעבר יבק** [שפת אמת פי"ז] כתבו שבעת השינה הנפש הרוח והנשמה יעלו למעלה ולא ישאר בגוף רק נפש הבהמית.

ונראה שאין כאן סתירה, שבזוהר [ויקרא כה.] משמע שהדבר תלוי במדרגת החולם, שאם קנה מעלת הנפש בלבד- נפשו יוצאת בחלום, ואם מדרגת הרוח- אזי רוחו יוצאת כו' עי"ש. ועעב"ז בספר **הברית ח"א תחילת פי"ג**. **ג המקור הוא בזוהר** [וישב קפג.] "מה כתיב בחלום חזיון לילה? כד בני נשא שכבי בערסייהו נימין ונשמתא נפקת מנייהו הרא הוא דכתיב בתנומות עלי משכב אז יגלה און אנשים וכדין קודשא בריך הוא אודע לה לנשמתא

האחד שהוא ה'נפש' יהיה נשאר עם הנפש התחתונה. והנה החלקים המנותקים ישוטטו במה שהונח להם, ויהיה להם עסק וענין [-שיג ושיח] עם הרוחניים, עם פקידים פקידי הטבע או עם מלאכים ממלאכי החבלה, או עם השדים, כפי מה שיזדמן להם לפי סבה מהסבות. ולפעמים תמשך הנפש העליונה ותעביר הענין שהשיגה בהשתלשלות עד הנפש התחתונה, ויתעורר מזה הדמיון ויצויר ציורים כפי דרכו וזה הנראה לו בחלום. וכבר אפשר שהענין שהשיגה יהיה אמיתי או כוזב, כפי האמצעי [-שד/מלאך] שעל ידו השיגתהו'.

ביאור דבריו:

בעת השינה חלק מן הנפש מתנתק מן הגוף, ונוסק לעולמות עליונים³⁷. יתכן שהנפש תפגוש שם למעלה כוחות רוחניים חיוביים המכונים 'פקידי הטבע'³⁸ – אלה שהטבע הופקד בידם על ידי הבורא לצורך ניהול תקין של העולם. אותם פקידים נקראים 'מלאכים'. 'מלאך' בלשון הקדש פירושו 'שליח', ונקרא 'מלאך' מפני שמטרת בריאתו לעשות את המלאכה³⁹ לצורכה נשלח. נמצא אפוא שהמלאכים הנם שליחיו של הבורא להנהיג את העולם.

דוגמא לכך אנו מוצאים במדרש:

'אמר ר' סימון אין לך כל עשב ועשב, שאין לו מזל⁴⁰ ברקיע שמכה⁴¹ אותו, ואומר לו: גדל!' [בראשית רבה פרשה י']

מקורות והערות

בההוא דרגא דקיימא על חלמא אינון מלין דזמינין למיתי על עלמא כו' עיי"ש. ועי' בדברינו בפרק 'חלום שע"י שד' בהערה כ"ג.

ד ראה דברינו בפרק 'חלום שע"י שד' עמ' 38.

ה וזה שאנו אומרים בק"ש שעל המיטה את הפסוק [תהילים לא] 'בידך אפקיד רוחי וגו' וכן אנו אומרים בנוסח 'אדון עולם' 'בידו אפקיד רוחי בעת אישן ואעירה'. ובבקר כשאנו קמים אנו מודים 'שהחזרת בי נשמתי בחמלה כו'. ועי' בפירושי סידור התפילה לרוקח שביאר שעל זאת אנו מודים אף בעת אמירת 'מודים' בתפילת שמונה עשרה ועל נשמותינו הפקודות לך' שהקב"ה מחזיר לנו נשמותינו בכל בוקר אע"פ שאיננו ראוים לכך.

ו וע"ע בדרך ה' [ח"ב פ"ה] וברעת תבונות [צו-קכה] אודות פעולת פקיד הטבע במשמרותם. ועי' במכתב מאלהו [ח"ג 166] שמבאר מדוע הקב"ה מנהיג את עולמו בעזרת פקידים.

ז ראב"ע, רד"ק [חגי א-יג].

ח שערי הלשם [ח"ב סי' א פ"ג]. וכלשה"כ [חגי א-יג] "ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' [בשליחות ה' רש"י].

ט עי' במו"נ ח"ב פ"י, ובחינוך - מצוה סב, וראשית חכמה [שער האהבה פ"ה] שזו הסיבה השכלית לאיסור כלאים עיי"ש. והמקור בזהר [קדושים פו:].

י כתב בסדר היום [חג סוכות] שיוצאין מן הכלל הם ארבעת המינים שלא השליטם הקב"ה ביד שר ושולט, אלא כביכול מכחו ומהשגחתו הפרטית הם גדלים. ע"כ. ובשפתי כהן פ' עקב כ' שהחטה אינה מסורה ביד שום שר אלא ביד הקב"ה בעצמו. [עיון יעקב ב"ב קמה: ועי"ש שלפ"ז ביאר דברי הגמ' 'הכל צריכין למרי חטי' – לקב"ה].

יא פרש"י מזל – מלאך [שבת נג:]. ועי' נפש החיים [ש"ג פ"י ומעיי"ז ברמ"ק באו"י זח"י קט] שהכוכב והמזל הוא פנימיות נפשו וחיותו ושרשו של אותו הצמח שממנו מקבל כח הצמיחה שהיא נפשו כידוע. ושרש ונפש אותו הכוכב והמזל הוא המלאך הממונה עליו שממנו מקבל הכוכב כח הצמיחה להצמיח ולגדל אותו הצמח כמ"ש בזהר [תרומה קנ"א:].

יב בחסד לאברהם [מעין ד נהר ל] מבאר ש'ההכאה' כוונתה אל הארת והכאת האור העליון בעשב ההוא על ידי המלאך, אשר הוא כדמיון צינור אל האור הנעלם בסוד היצירה ועולם המלאכים, ולזה המלאך יהיה מאיר בעשב על ידי הכוכב המיוחד לו, כו' עכ"ל. ועי' בספר הגלגולים פ' נ"ו. ועי' ביונת אלם לרמ"ע מפאנו [פ' לט] ביאור נוסף.

חלומות רעים

וְחַתַּתְנִי בְחַלְמוֹת וּמַחְזִינֹת תִּבְעַתְנִי, וְתִבְחַר מִחֲנֹק נַפְשִׁי מוֹת מַעֲצָמוֹתִי:

[איוב ז, יד-טו]

אחת התופעות הפחות נעימות בחווית החלום - כאשר החולם מתעורר בבעתה מתוך חלום בלהה, גופו מתכסה בזיעה קרה, ולבו הולם בחזקה. כששבים אליו עשתונותיו- הוא נרגע לגלות שהיה זה אך חלום...

פעמים והחלום בעת הופיעו כלל אינו מבעית, אולם לכשיקיץ החולם ויזכר שהמת קרא לו בחלומו וביקשו לבוא אחריו, או יזכר שראה בחלומו את שיניו נופלות, הוא כבר לא ישאר אדיש...

בפרק זה נרצה ללמוד על מטרת החלומות הרעים [ואיזה אכן נחשבים לרעים], היאך נטפל בחלום רע שחלמנו, וכיצד ניתן להימנע מחויה בלתי נעימה זו...

חשוב להדגיש!

בפרק זה לא נעסוק בחלומות רעים **שמקורם בשדים** המצחקים בו ומבהילים אותו. עניין זה מוצה בפרק העוסק בחלום שע"י שד. פרק זה יעסוק בחלומות רעים שהמסר שבהם אמיתי ובעל מטרה מוגדרת.

יג. ברזל על גופו:

ועוד כתב [שם]: יזהר שלא יהיה עליו ברזל כשישן, שאחוזים בו החיצונים^{קטז}.
כמו כן ישנן דרכים שעל ידן ניתן לזכות בחלומות טובים, ומפורטים הם בפרק העוסק בחלומות טובים.

חלום רע שהתגשם

סיפור הגר"ח קנייבסקי שליט"א:

אבא [הסטייפלר] זצ"ל סיפר לי, כי בנו של ר' מנשה מאיליא זצ"ל חלם חלום ובו ראה את עצמו נוסע לים וטובע, וסיפר זאת לרבו- ר' יצחק מוולאז'ין זצ"ל.
ניחמו רבו ואמר לו: 'דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין', והטיב לו את חלומו.
סוף דבר היה שנסע לים וטבע. כשסיפרו זאת לר' יצחק מוולאז'ין אמר: כנראה שיש פעמים שצריך לחשוש לחלום!

[דרך שיחה עם קעז].
וע"ע 'שמושה של תורה' עמ' כה]

מקורות והערות

קיד דבר זה אסור מן הדין, עיי' משנ"ב [סי' רלט סק"ו] שכתב 'איסור גדול לשכב פרקדן דהיינו שמושלך על גבו ופניו למעלה או שפניו טוחות למטה': ע"כ. והמקור בגמ' ברכות [יג]: שרבי יהושע בן לוי קילל את הישן כך!
קטז בשו"ת עולת יצחק [ח"ב סי' צ] להגר"י רצאבי שליט"א כתב בשם ה'פעמון זהב' מכת"ק של מהר"י ונה וז"ל: 'לא יישן על ערפו, דריב"ל לייט מאן דגאני אפרקיד, פי' פניו למעלה. ולמה, כדי שלא יהרהר ויבא לידי ראיית קרי ע"כ. והוסיף הגר"י רצאבי ע"ז "ובהעתק כת"י זקני מהריק"א נוסף כאן: 'ועוד שקשה לכמה חלומות רעים' ע"כ. ור"ל חלומות של ענייני עבירה, דאי לא"ה לא היה מקללו ריב"ל": ע"כ.
קטז תוספת זו לא הובאה בבא"ח אלא ברמ"ק [פרדס רימונים שער כ"ג פ"ב] וכתב שמקורו מהזהר [וז"ל הזה"ח על שה"ש דף ד: 'וכל זיינין בישיין וכל רוחין בישיין כדין אתעברו מעלמא ולא שליטו כלל הה"ד ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו], ונ"פ שמהאי טעמא כ"כ הבא"ח, כפי שמשמע מתחילת דבריו באותה הלכה ע"ש.

חלומות טובים

לאחר שעסקנו בפרק הקודם בביאור מטרת החלומות הרעים ודרכי ההתמודדות עמם, נתמקד בפרק זה בחלומות הטובים, מטרתם, דרכי 'הזמנתם' וחיזוקם.

מטרת החלומות הטובים

בפרק הקודם למדנו שפעמים והחלום הרע בא לטובה, כדי להשיב את האדם מעוון. על פי הגיון זה, מתקבל על הדעת, שפעמים והחלום הטוב יבוא לרעה, לחזק את הרשע בטעותו, להקשות עליו את דרכי התשובה, ולהאכילו עולמו בחייו.

וכך אמנם מובא בתלמוד:

"אמר רב הונא: לאדם טוב אין מראין לו חלום טוב, ולאדם רע אין מראין לו חלום רע. תניא נמי הכי [כך אף שנינו בברייתא]: 'כל שנותיו של דוד לא ראה חלום טוב', וכל שנותיו של אחיתופל [שהיה רשע] לא ראה חלום רע."

[ברכות נה:]

פרש"י: לאדם רע מראין לו חלום טוב - כדי לשמחו, שיאכל עולמו [בחייו]. נמצא איפוא שאחיתופל הרשע חלם חלומות טובים כדי להאכילו שכרו המתוקן לו לעוה"ב - כאן בעוה"ז.

מקורות והערות

א ר' בפרק 'חלומות רעים' [הערה טז, יח]. מה שיש להעיר בזה.

הנהגה זו של הבורא מבוארת בתורה:

יומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו¹ [דברים ז-ז]

מבאר רש"י: ומשלם לשונאיו אל פניו - בחייו משלם לו גמולו הטוב, כדי להאבידו מן העולם הבא.

מטרה נוספת לחלום הטוב

לא בהכרח שחלום טוב בא לגרוע משכרינו לעוה"ב. יתכן ומשמים רוצים לבשרינו בשורה משמחת על טוב המעותד לנו – כגון הפקדות² בבנים, פרנסה טובה, נישואין, הצלה מצרה וכדו'.

[ומכל מקום כתוב בספרים³ שאין מבשרין לו לאדם בחלום שתי בשורות טובות בלילה אחד, כדי שלא יאכל עולמו בחייו].

בעוד שבחלום הרע מובן הצורך בהודעה מוקדמת על הרעה הממשמת ובאה, כדי שנסתדל למונעה, יש להבין מאידך- בחלום הטוב- מה הצורך להודיענו על הטובה הצפונה בעבורנו?

מבאר בספר **'פתרון חלומות'**⁴ – שגם בחלומות הטובים- הבורא מודיענו על הטוב המעותד לבא עלינו כדי שנסתדל בקיומו.

מקורות והערות

ב כמו שסיפר לי ידידי ר' ג.א. שפעמיים חלם שא' מגדולי הדור החי עמנו בא לו בחלומו ובישר לו שיוולד לו בן זכר. בפעם הראשונה ידע אמנם אף קודם החלום שאשתו הרה אך לא ידע מין העובר, ובפעם השניה לא ידע כלל שאשתו בהריון... למותר לציין ששני החלומות התגשמו במלואם.

ג 'ברכת הוד' [כ"ץ, פראנקפורט תס"ד].

ד ח"ב ש"ד פ"א. והוכיח דבריו מדברי הרמב"ן [בראשית מב-ט] עה"פ 'ויזכר יוסף את החלומות'... וכיון שלא ראה בנימין עמהם חשב זאת התחבולה שיעליל עליהם כדי שיביאו גם בנימין אחיו אליו, לקיים החלום הראשון תחילה. הנה למדת שעל החולם להשתדל בקיום חלומו. ע"כ. וכ"כ 'הכתב והקבלה' [בראשית מב-טו, מה-א]. ומצאתי סיוע נוסף לדבריו [-שיש להשתדל בקיום החלומות הטובים] במקום נוסף ברמב"ן [בראשית מב-ט] ששואל מדוע לא שלח יוסף אגרת לאביו להודיעו שהוא פקיד בבית שר במצרים, להסיר צערו מעליו, ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון? [וביאורים רבים נאמרו בפרשנים בישוב קושיה זו]. ומבאר הרמב"ן [וכ"כ בנמוקי חומש לר' ישעיה] שיוסף הבין זאת 'מחכמתו בפתרון החלומות, שהיה רואה כי השתחווית אָחיו ואביו וכל זרעו אתו, אי אפשר להיות בארצם, והיה מקוה [-שיתקיים החלום] להיותו שם במצרים בראותו הצלחתו הגדולה שם, וכל שכן אחרי ששמע חלום פרעה שנתברר לו כי יבאו כולם שמה ויתקיימו כל חלומותיו' עכ"ל. משמע שראה יוסף צורך להתנהג בצורה כזו שתסייע להתקיימות החלומות.

וכן משמע בזה"ק [מקץ קצט:]: '...מי שנשכח ממנו החלום ואינו יודע אותו אפילו אם יתקיים החלום אינו נחשב אצלו שנתקיים לפי ששכח החלום. ולכן היה יוסף זוכר את חלומו תמיד כדי שיתקיים, וכדי שלא ישתכח בו: וכ"כ הרשב"ץ במגן אבות. וכן מוכח ממעשה שהובא במסכת תענית [ט]. רב הונא בר מנוח ורב שמואל בר אידי ורב חייא מווסתניא הוו שכיחי קמיה דרבא. כי נח נפשיה דרבא אתו לקמיה דרב פפא. כל אימת דהוה אמר להו שמעתא ולא הוה מסתברא להו הוו מרמוזי אהדדי [מביטין זה על זה, שלא התאימו הדברים למה שלימדם רבא] חלש דעתיה. אקרויה [לרב פפא] בחלמיה [זכריה י"א] 'ואכחיד את שלשת הרועים'. למחר, כי הוו מיפטרו מיניה אמר להו: ליזלו רבנן בשלמא. ע"כ. וביאר המהרש"א שאמר להם ר' פפא שילכו למקומם בשלום כדי שיתקיים בהם הפסוק ואכחיד את שלשת הרועים בענש מיתה כמשמעות הכתוב. ע"כ. משמע שיש להשתדל בקיום החלום.

הנפטר מקפיד על לימוד לעלוי נשמתו

מעשה באשה מבת-ים [גב' ח.]. שלילה אחד נגלה אליה אביה בחלום וקבל בפניה 'מדוע הוציאו את שמי מלוח ההנצחה בו רשומים הנפטרים שלומדים לעילוי נשמתם?'

הגב' ח' המורגלת בחלומות המתקיימים לא פקפקה באמיתות החלום, על אף שלא הבינה במה בדיוק מדובר. למחרת היא מיהרה להתקשר לשיבה בה מונצח שם אביה על גבי לוח זכרון, כדי לברר האם שמו של אביה אכן הוצא מן הרשימה?

מזכיר השיבה מיהר להתנצל ואף התפלא כיצד הספיק הדבר להגיע לאוזניה, שהרי רק אתמול נפלה הלוחית עליה היה מונצח שמו, וטרם הספיקו להשיבה למקומה...

[סיפר לי הגר"י רצאבי ששמע מפיה]

כל החלומות הולכין אחר הפה

אמר רבי אלעזר: מנין שכל החלומות הולכין אחר הפה? – שנאמר^א ויהי כאשר פתר לנו כן היה.

[ברכות נה:]

מקורות והערות

א בראשית מא-יג.

ב כתבו היעב"ץ [ברכות נה:] והרש"ש [על בר"ר פ' פ"ט] שהילפותא היא מסוף הפסוק - 'אותי השיב על כני ואותו תלה' שלפי פשט הפסוק 'השיב' ו'תלה' חוזר על יוסף [דאל"ה היה לו לומר לפרעה 'אותי השבת'], וכלשון הראב"ע י"א שהוא [-יוסף] בדבור השיב ותלה, או בפתרון: וכ"כ בפירוש הטור עה"ת. ומצאתי שכן מפורש בל' הזוהר (מקץ קצד): 'תא חזי, כתיב אותי השיב על כני ואותו תלה מכאן דחלמא אזיל בתר פשרא 'השיב על כני' מאן? אלא דא יוסף 'ואותו תלה' בהווא פשרא דקא פשר ליה וכתיב 'ויהי כאשר פתר לנו כן היה':

אולם המהרי"ל דיסקין [עה"ת-מקץ] ביאר אחרת, בהקדימו קושיה: כיצד למדו חז"ל מפסוק זה שהחלומות הולכין אחר הפה ובכח הפותר להטות הן לטוב הן לרע ויתקיים כדבריו, והרי פתרונו של יוסף היו ברוח הקדש, וכפי שאמר בעצמו - 'הלא לאלוקים פתרוני' ולכן נתקיימו? ולכן מסיק שגם אצל שר המשקים והאופים התקיימות החלומות נבעה מהפתרון שפתר להם יוסף, שהרי חז"ל אמרו שכל אחד מהם חלם פתרון חבירו עם חלומו, וא"כ היה מקום לומר שכ"א חלם פתרון חלומו שלו, והרי זה מג' חלומות המתקיימין - חלום הנפתר בתוך חלום? מ"מ היפך להם יוסף הפתרונו וזה שגורם לתוצאה ששר האופים נתלה והמשקים שוחרר, מכאן למדנו שהחלומות הולכין אחר הפה. ועפ"ז יובנו דברי שר המשקים שסיפר לפרעה: 'ויהי כאשר פתר לנו כן היה' שלכאורה 'ויהי' מיותר? אלא 'ויהי' הוא כמו 'ויהי אור' - בעקבות מאמר ה' - נהיה אור, כך ג"כ בעקבות פתרון יוסף - ויהי כן - אותי השיב על כני כו'. ורצה לשכנע את פרעה שכדאי לו שיפתור לו יוסף חלומו כיון שבכח מזלו יוכל לשנות החלום לטובה כפי שנהג עמי. ע"כ. נמצא שלמהרי"ל דיסקין דיוקם של חז"ל הוא מהמילה 'ויהי'.

ועי' בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שלמד זאת מן הפסוק [בראשית לז-ח] 'ויאמרו לו אחיו המלך תמלוך עלינו' לפי שענו לו בלשון כפול, יצאו ממנו מלכים, מכאן אמרו כל החלומות הלכו אחר הפה.

ועוד שם יש שלמדו מהפסוק [בראשית מ-כב] 'ואת שר האופים תלה כאשר פתר להם יוסף' - הוא שאמרו ז"ל כל החלומות הולכים אחר הפה: נראה שדיוקם נובע מיתור הלשון 'כאשר פתר להם יוסף' שאינו לצורך כלל, ולכן מסיק שבא להשיענו שכך עלה בגורלם דוקא משום שכך פתר להם יוסף.

'אמר רבי ביזנא בר זבדא אמר רבי עקיבא אמר רבי פנדא אמר רב נחום אמר רבי בירים משום זקן אחד, ושמו רבי בנאה: עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים, ופעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם, ומה שפטר לי זה לא פתר לי זה – וכולם נתקיימו בי¹, לקיים מה שנאמר: כל החלומות הולכים אחר הפה.'

[שם]

'לא יספר אדם חלומו לשונאו אלא לאוהבו, ששונאו לא ימצא לו זכות, ואוהבו לא ימצא לו חובה, וכל החלומות הולכין אחר הפה.'

[מדרש הגדול מקץ מא- יג]

מסופר במדרש¹:

מעשה באשה אחת שבאה לר' אלעזר, ואמרה לו: ראיתי בחלומי שקורת ביתי נשברה. פתר לה ר' אלעזר- עתידה את ללדת בן זכר². וכך היה. חלפה תקופה, והנה שוב חלמה אותו חלום, ושוב פתר לה ר' אלעזר שתלד בן זכר, וכך היה.

לאחר תקופה נוספת חלמה בשלישית אותו חלום, וכדרכה, הלכה לר' אלעזר, אך דא עקא, ובאותה עת נעדר ר"א מבית המדרש.

אמרו לה תלמידיו: אמרי לנו רצונך וננסה לסייע לך. שאלה האשה- האם גם אתם מומחים בפתרון חלומות כרבכם?

ספרי לנו את חלומך ואנו נפתרו לך. השיבו התלמידים.

סיפרה האשה את חלומה על קורת ביתה שנשברה, ופתרו לה התלמידים עתידה את לקבור את בעלך! לשמע הבשורה הנוראה יצאה האשה והחלה ממררת בבכי. הגיע ר' אלעזר ושאל לתלמידיו מדוע אשה זו בוכיה?

סיפרו לו התלמידים את אשר אירע בהעדרו. שמע זאת ר' אלעזר ונחרד, אמר להם בדבריכם הרגתם את בעלה! האם לא כך נאמר³: 'ויהי כאשר פתר לנו כן היה'?

מקורות והערות

ג כתב באור החיים [בראשית מ-ח] שהדבר נרמז בפסוק 'אלהים פתרונים' שפירושו שימצא לחלום הרבה פתרונים וכולן צודקים: ועי' בן יהוידע שהתקשה בעצם הדבר, והרי משמים הראו לו אופן אחד דוקא? ולכן נדחק לבאר שר' בנאה ראה נוסח אחד כ"ד פעמים בכ"ד עיתים, ומזל שעה גורם.

ד בר"ר פר' פט, איכ"ר פר' א'. ילקו"ש [וישב רמז קמז] ושם ר' אליעזר.

ה בקיעת הקורה מורה על שברון הגוף כאילו נחתך לשנים, חתיכה אחת האשה וחתיכה שניה העובר, שעובר ירך אמו הוא [אגדת אליהו ספ"ד דמע"ש].

ו כתב העץ יוסף [בר"ר פט] שאף שפטר לה ר"א בפעם הראשונה מ"מ נגשה שוב ושוב כיון שידעה שהחלומות הולכין אחר הפה, וכן רצתה שיצא הפתרון מפי ר"א. ובאגדת אליהו [ספ"ד דמע"ש] כתב שהאשה אמנם ידעה שהחלום מורה על מיתת בעלה, והלכה לר"א שיפתור לה לטובה ויתקיים בה משום 'ותגזר אומר ויקם לך'- צדיק גוזר והקב"ה מקיים, ומשום כך הלכה גם בפעם השניה.

ז בראשית מ"א-י"ג.

החלום - בשונה מנבואה - תלוי בפתרונו של הפותר, וקיומו מושפע מעצם פתרונו.
הזדקקות החלום לפתרון אנושי משליכה [לכאורה] על תוצאותיו, עד שאמרנו חז"ל:

'חלום שלא נפתר - הרי הוא כאגרת שלא נקראה'

[ברכות נה.].

תכונה זו של החלום - קרי תלותו בפתרון - עוררה תמיהה רבתי אצל גדולי המפרשים שהרבו בקושיות על כך.

נפרט חלק מן השאלות:

- א.** קשה מאד לקבל שחלום שהינו מסר אלקי משמים מאשר נגזר עליו, ישתנה בעקבות פתרון הפותר¹.
- ב.** והרי יוסף הודיענו 'הלא לאלקים פתרונים', משמע שאינו תלוי בפתרון בשר ודם?² [מכח קושיה זו מסיק האבן עזרא שהדעה האומרת שיכל החלומות הולכין אחר הפה הינה דעת יחיד].
- ג.** מה הועילו חז"ל כשמסרו לנו פתרונות לחלומות מסוימים כגון 'הרואה'³ נחש בחלום - פרנסתו מזומנת לו וכדו' אם ממילא פתרון החלום תלוי בפי הפותר בלבד?⁴
- ד.** והרי עדים אנו מן הנסיון והמציאות היומיומית שאין פתרון הפותר מועיל מאומה לשנות את החלום?⁵

מקורות והערות

ח עקידת יצחק [עראמה שער כט.]. פתרו"ח [ח"ב ש"ז פ"א], יפ"ת [בר"ר פ"ט], ערבי נחל- מקץ. נחלת דוד [דרוש ג'] ועוד. ועוד הקשה היפ"ת והרי בכ"מ נתנה התורה חשיבות לחלום, ואם הכל תלוי בפתרון א"כ החלום עצמו מאפס ואין נחשב?

והקשה הפתרו"ח [שם] ועוד, אם הכל תלוי בפתרון הפותר, כל סכל יעשה עצמו פותר ואין בזה שום חכמה, ואילו מן הכתובים ביוסף ובדניאל משמע שצריך לזה חכמה רבה? ועוד א"כ מדוע לא נתקיימו כל פתרונות החרטומים לפרעה? על הקושיא האחרונה מתרץ בפתרו"ח משום שלא פתרו מעין החלום, ואלו הגמ' התנתה 'והוא דמפשר מעין חילמיה'. ויש שתירצו שהם לא ידעו שחלום של מלך חלום של כל העולם הוא, ופתרו לו על ענייניו הפרטיים ולכך לא התקיימו. וע"ע בזה לקמן בהערה יד.

ט עקידת יצחק שם. ועי' בדברינו לקמן שהאזה"ח הקדוש אומר שחלום של מלך אינו הולך אחר הפה, ולפ"ז ל"ק מדברי יוסף שהרי שם מדובר בחלום של מלך.

י אבן עזרא עה"ת [בראשית מ-ח].

יא ברכות דף נז.

יב עק"י שם. ובפתרו"ח פירט יותר את השאלה, א"כ פתרוני החלומות הכתובים בספרים ובגמ' מתי יתקיימו, שאם לא סיפר ולא פתרו לו חלום- הרי כבר אחז"ל חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא ואין בו לא טוב ולא רע, ואם כשפתרו לו חלום- א"כ יתקיים כפי מה שפתרו ולא כפי המופיע בספרים? ואין לומר שהפתרונות יתקיימו כששתק ולא סיפר חלום, אלא רק עיין בספר וקרא בו הפתרון, והוא כאילו פתר לו הספר חלום, שא"כ היה להם לחכמים לכתוב בספרים רק פתרונם טובים שהרי הכל הולך אחר הפתרון?!

ועיין ב'ברכת אברהם' [לר"א הכהן, ג'ר"בא תרצ"ג] שכתב שהפתרונות המופיעים בגמ' הינם מוחלטים ואינם תלויין בפתרון הפותר, ומשאו"ל שהפתרונות הולכין אחר הפה איירי בחלומות שאין להם הוראה מסוימת.

שקר- שקר. ומי שמרבה בדברים בטלים ובדברי הבל- כך חלומו מעורב בהרבה פסולת ותבן עד שהנקודה האמיתית שבו בטילה במיעוטה ואינה נרגשת לחולם אחר היקיצה.

ד. **בספר 'שפת אמת'**^{קט} ביאר שעל ידי 'הפה' – לימוד התורה והתפילה שהוא כוחן של ישראל [כאומרם ז"ל 'אין כוחן של ישראל אלא בפה'] יכולים לבטל הדמיונות והרהורים שמהם באים חלומות השוא.

ה. **ב'מגיד תעלומה'**^{קכ} כתב 'כל החלומות הולכין אחר הפה' סימן לדבר- 'חלום' בגימטריה פ"ד, והמספר הבא אחר מספר 'חלום' הוא פ"ה. הנה החלום הולך אחר הפ"ה.

ו. **בעל הטורים**^{קכא} כתב על הפסוק 'כאשר פתר לנו כן היה'; 'כאשר פתר' [עה"כ- 1203] בגימטריה: 'שהחלומות הלכים אחר הפה' [עה"כ- 1203].

ז. **ה'בן יהוידע' מבאר** ע"פ המובא בספרים^{קכב} סגולה לקיום החלום- שיכתבנו ויציין את תאריך החלימה. וידוע שבשלה מקומות בגוף האדם נעשות שלש פעולות; **הראשון**- המח, ובו נעשית פעולת **החשיבה**. **אחריו**- הפה, שבו פועל **הדיבור**. **ואחר הפה**- הידיים, שבהם פועל **המעשה**.

ולפי זה יתבאר 'כל החלומות הולכין אחר הפה'- פירושו שיעשה בהם **כתיבה בידיו**, שהידיים **אחר הפה** בדרגתם, ובכך יתקיים חלומו.

ח. **ה'בן יהוידע'**^{קכג} **מבאר ביאור נוסף**, וזאת על פי הגמרא^{קכד} האומרת שהמשיח יבוא רק לאחר שיחלפו פ"ה [שמונים וחמשה] יובלות לבריאת העולם. ולפי זה יתבאר המאמר כך: **כל החלומות** שצפה דניאל על ביאת המשיח, **הולכין** ומתקיימין **אחר הפ"ה** יובלות, שרק לאחר שיעברו שנים אלה, יבוא הקץ אשר חזה דניאל בחלומו, במהרה בימינו.

מקורות והערות

- קייט** בראשית פ' מקץ, שנת תרל"ו.
קכ למהרצ"א **מדינוב** בחי' עמ"ס ברכות נה.
קכא בראשית מא-יג. [ע"ש בחשבון שאינו מדוקדק ונפלה שם ט"ס וצ"ל כמ"ש כאן]. וכ"כ גם הרוקח [מקץ. וגם שם אינו מדוקדק ע"ש].
קכב ר' בפרק 'חלומות טובים' עמ' 97 את המקור לזה.
קכג סנהדרין דף צז.
קכד שם.

'אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו'

'אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו, שנאמר: 'אגת מלכא רעיוןך על משכבך סלקו' [פיהוש: מה שהרהרת ביום, נראה בחלומך בלילה].

אמר רבא: ראייה לזה, שהרי לעולם אין מראין לו לאדם בחלומו דקל מזהב או פיל הנכנס בקוף [נקב] המחט, שהרי אין דרך בני אדם לראות ולהרהר בדברים כגון אלה.

[ברכות נה:]

רובי ככל החלומות שאנו חולמים מושפעים באופן ישיר ממה שהרהרנו והעסקנו את תודעתינו במשך היום¹.

מקורות והערות

א דניאל ב'-כט. בגמ' הביאו פסוק נוסף, ועי' ב'בניהו' למה הוצרכו לשניהם.

ב פירוש הטור עה"ת [מקץ, וכ"כ גם בחזקוני וברעת זקנים מבעלי התוס'] הקשה כיצד אם כן חלם פרעה על שיבלים הבולעות שיבלים, שהוא מן הנמנע לא פחות מפיל הנכנס בקוף המחט? ובליעת הפרות ע"י חברותיהן עוד ניתן לקבל כיוון שדרך החי לאכול ולבלוע, אבל עניין השיבלים תמוה. וכתב לתרץ שניתן לומר שהבליעה המוזכרת אצל השיבלים אין משמעותה כפשוטה אלא שצמחו השיבלים הדקות עד שכיסו את השיבלים השמנות מלשה"כ ו'לא יבואו לראות כבלע את הקדש' שמשמעותו ככסות את כלי הקדש. ו'יש לסמוך זאת מכך שלגבי אכילת הפרות נאמר: 'ותבאנה אל קרבנה ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כאשר בתחלה' מה שלא הוזכר כלל לגבי השיבלים, ודו"ק].

והמהרש"א הקשה כיצד א"כ ראה נ"נ בחלומו השני אילן גדול שגובהו מגיע השמימה? ותירץ שדיבר הכתוב לשון הבאי כמו 'ערים בצורות בשמים' ואינו בדוקא עד השמים. וב'ברכת הוד' [כ"ץ, פראנקפורט תס"ד] תירץ שחלום נ"נ היה מהרהורי ליבו ששאף לעלות השמימה כפי שאמר 'אעלה על במתי עב אדמה לעליון' וחלומו היה משל מעין הרהורי היום. ולי הוקשה מהירושלמי [כלאים פ"ט ה"ג] שמביא מעשה באורג שראה בחלום את הרקיע נופל, וא' מתלמידי ר' יוחנן סומכו שלא יפול? וצ"ע.

דבר זה ניתן לאימות בצורה פשוטה.

אדם שטרוד בענין מסוים – כדוגמת מבחן גורלי, קבלה לעבודה, פחד מפני סכנה וכדו' חששותיו אלה יצופו יעלו ויקבלו ביטוי בחלומו.

דוגמה לכך ניתן ללמוד מהעובדה שאנשים שומרי מצוות מספרים שלא פעם הם רואים בחלומם כיצד הם מפסידים תפילה בזמנה, וכן נשים מספרות שהן חולמות כיצד נכנסת שבת- וטרם הספיקו לסיים את ההכנות...

מסיבה זו הפסיכולוגיה המודרנית מתיחסת לחלומות כ'**ראי הנפש**'. הפסיכולוגים מבצעים 'אנליזה' [-ניתוח] לחלומות של המטופל כדי לתהות אחר תסביכים תת הכרתיים, חששות, פחדים, עכבות, מאוויים וכדו' הבאים לידי ביטוי בחלום, דוקא משום היותו בלתי מבוקר על ידי מערכת התודעה הראציונלית, הנוטה להדחיק את מה שלא 'נוח' לה.

לאור זאת מובנת תמיהת האחים וכעסם על יוסף שסיפר להם שבחלומו ראה את אלומותיהם כורעות ומשתחוות לאלומתו.

אמרו לו האחים: "המלוך" תמלוך עלינו? אם משול תמשל בנו? ויוסיפו עוד שנוא אתו על חלומותיו ועל דבריו". כוונתם ברורה. אלולי היית שואף לזאת ומהרהר על כך ביום, לא היית חולם כזאת בלילה!...

בתלמוד [ברכות נו.] אף מובא מעשה בו השתמשו חכמים בידיעה זו:

פעם אחת פנה קיסר רומי לרבי יהושע ברבי חנניא ואמר לו; אומרים אתם שחכמתכם מרובה¹, אם כן אמור נא לי מה אחלום הלילה?

מקורות והערות

ג ולא כמו שכתב בקונטרס 'החלום ברוב ענייניו' [תרמ"ב] שכל החלומות של זמנינו מקורם בדמיון, ואת המעשים הרבים המעידים על חלומות אמת אף בזמנינו פוטר הוא בהגדרה 'אגדות עם' ו'אין אמת בזה'. ע"כ. **ואודה** שאיני יודע טיבו של המחבר [יהודא צבי געלברד מיאזליוויטץ] והיות ואין לספר הסכמות [ומרבה לפאר בספרו את ההשכלה וד"ל ואכמ"ל] מ"מ אין דבריו צריכים לדחיה שדחויין מעיקרן למעייין בספרו ובאושיות הרעועות בהן תמך יתדותיו, ואי אפשר להכחיש המוחש שאף בזמנינו יתכנו חלומות שיש בהן ממש ואין לתלותן בדמיון, כפי שמובא בהרחבה בספר זה בחלק העובדות, ודי בזה.

ד ראה הסבר לזה ע"פ חכמת הטבע בספר 'מלאכת מחשבת' [פ' וישב] לגר"מ חפץ.

ה בראשית לז-ח.

ו הפרשנים המבארים כן רבו מספור.

ז ב'בניהו' הקשה מה עניין זה לחכמה, ולצורך ידיעה מסוג זה זקוק הוא לנבואה, והרי אחז"ל שמאז חגי זכריה ומלאכי בטלה הנבואה? **ומבאר** [וכ"כ ב'שלמה משנתו'] ששאלת המלך נבעה מאומרים 'חכם עדיף מנביא' [ב"ב יב.]. שנביא יודע רק מה שנמסר לו בנבואה, ואילו החכם יודע ע"י השערותיו השכליות את העתידות. ולכן התחכמו ר' יהושע ושמואל לומר להם דברים מתמיהים שיגרמו למלכים הללו להרהר בכך כל היום, ובכך יבטיחו שאף יחלמו זאת בלילה.

והגר"א [ח"י הגר"א לברכות נו. בשם אמרי נעם] כתב 'לזה צריך חכמה להכיר היטב טבע האדם להבין מאיזה דבר הוא מתפעל ואיזה כח מד' היסודות מתגבר בו, אז נוכל לידע איזה דבר לומר לו שיחלום אותו הדבר בלילה. וז"ש 'דחכמיתו טובא' משום דצריך לזה חכמה גדולה':

'אין חלום בלא דברים בטלים

הַנְּבִיא אֲשֶׁר אֶתוּ חֲלוֹם יִסְפֵּר חֲלוֹם, וְאֲשֶׁר דְּבָרֵי אֶתוּ יְדַבֵּר דְּבָרֵי אֱמֶת, מֵה
לְתַבְּנָן אֶת הַבֵּר נְאֻם ה':

[ירמיהו כג-כח]

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, כשם שאי אפשר לברא^א [-תבואה] בלא תבן
[-קש] כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים.^ב

[ברכות נה. נדרים ח: ילקו"ש ירמיהו רמז שו, זוהר רע"מ פנחס רלד:]

אמר רבי ברכיה: חלום, אף על פי שמקצתו מתקיים – כולו אינו מתקיים, מנא לן? –
מיוסף דכתיב 'והנה השמש [-יעקב] והירח [-רחל] ואחד עשר כוכבים [-השבטים]
משתחווים לי' ובאותה שעה אמו [-רחל] לא הייתה כבר בין החיים.^ג
[ברכות שם, ילקו"ש שם]

מקורות והערות

א כתב ב'שפת אמת' [וישב-תרנ"ה]: 'כשם שא"א לבר כו'- הרמז; כמו שהתבואה גנוזה בקליפות מוץ ותבן. כך
התבואה ע"י חלום מתלבשת בלבושים ומדריגות תחתונות.

ב עי' ברמח"ל בביאורו עה"ת [בראשית לז-לז] שבאר את הדבר ע"פ הקבלה.

ג בראשית לז-ט. הקשה בנזר הקודש כיצד למדו רבותינו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים, האף שמצינו כאן
חלום עם דברים בטלים מ"מ מנין לנו שלא ימצא חלום בלא דברים בטלים? ותירץ, משום שיש לשאול על יוסף
למה הזכיר בסיפור חלומו ענין הירח המרמז לרחל שממילא הוא דברים בטלים שהרי רחל מתה? אלא על כרחך
כיוון שאין חלום בלא דברים בטלים, לכן הוכרח לספרו, שאם לא יספר רק ענין השמש ואחד עשר כוכבים היו
אומרים שיש בזה איזה דברים בטלים, לכן סיפר בפניהם ענין הירח ג"כ, שהוא הוא הדברים בטלים של חלום זה,
בכדי שעיי"ז יתאמת שאר החלום- ענין השמש והכוכבים- המרמזים על יעקב ועל אחיו שישתחוו לו, שהינם דברים
שרירים וקיימים: [ובשבועים פנים לתורה הביא שחידש זאת ר' משולם איגרא כשהיה בן חמש].

ד ומה שפירש"י עה"ת שהדברים מגיעים לבלהה- עי' במהרש"א בח"א ובעיון יעקב.

ניתנים לחלוקה- ודאי החלום כולו אמת ואין בו דבר בטל¹⁷.
ויש מי שחולק¹⁸ וסובר שאדרבה- כאשר אין אפשרות לחלק את החלום-
 בוודאי שכולו בטל, שהרי אין חלום בלא דברים בטלים.

ד. **חלומות הבאים מהקב"ה** במכוון על מנת ליַדע את האדם על דבר מה
 שיארע בקרוב, כדוגמת חלומות שר המשקים והאופים, פרעה ונבוכדנצר,
 יתקיימו כולם בלא שום דברים בטלים¹⁹.

סגולה נגד ריבוי חלומות...

מעשה ביהודי שהיה מטריד את רבו
 בכל בוקר בגיבוב חלומותיו הבטלים
 בחפשו להם משמעות.

כשחש הלה שהדבר כבר מוגזם, הוא
 פנה לרב בבקשה:

יתן לי הרב עצה כיצד אפסיק כבר
 לחלום!

אמר לו הרב, העצה לכך פשוטה:
 תישן פחות, תחלום פחות...

[מפי השמועה]

מקורות והערות

¹⁷ כן כתב בשו"ת חתם סופר [ח"ב יו"ד סי' רכב], ויש כמה ראיות הסותרות לכאורה לחידושו של החת"ס, וכבר הארכנו בזה בפרק ההעוסק בנידוי בחלום בהערה ג'.

¹⁸ כתב בשו"ת שיבת ציון [שם]: 'הסברא נותנת דאם החלום מחזיק רק ענין אחד אמרינן שכולו בטל כיון שא"א בלא דברים בטלים':

¹⁹ תורה תמימה בראשית לז-ט. וע"ע בדבריו בכמדבר יב-ו סק"ה.